

Dr hab. Anna Fidelus prof. UKSW
Kierownik Katedry Profilaktyki i Resocjalizacji
Wydział Nauk Pedagogicznych
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

„Zasoby osobiste osób dorosłych resocjalizowanych w warunkach wolnościowych”

autorstwa magister Małgorzaty Osińskiej,

przygotowanej pod kierunkiem prof. UMCS dr hab. Anny Wojnarskiej

wykonana na zlecenie Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie

Recenzowana praca ma charakter empiryczny i poświęcona jest niezmiernie istotnej, jak również w niewielkim stopniu w literaturze rodzimej eksplorowanej, problematyce zasobów osobistych osób dorosłych resocjalizowanych w warunkach wolnościowych. Toteż już dokonując wstępnej oceny pracy mogę stwierdzić, że Autorka podjęła problem niezwykle ważny społecznie, dopełniając tym samym lukę w badaniach pedagogicznych, zaś rozwiązując go spełniła ustawowe wymagania zawarte w ustawie regulującej uzyskiwanie stopnia doktora nauk społecznych w zakresie pedagogiki. Przedkładając oryginalne rozwiązanie problemu naukowego udokumentowała zarówno posiadanie ogólnej wiedzy w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie pedagogika, jak również umiejętność planowania i samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Tezę tę uzasadniam dokonaną poniżej oceną teoretycznych i metodologicznych podstaw przedstawionych badań oraz sposobów analizy i interpretacji ich wyników.

Recenzowana praca doktorska *„Zasoby osobiste osób dorosłych resocjalizowanych w warunkach wolnościowych”* autorstwa magister Małgorzaty Osińskiej składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały, wstępu, zakończenia, literatury, spisu tabel, wykresów i schematów, a także aneksu. Całość zawiera się na 311 stronach maszynopisu.

Rozdział pierwszy *Resocjalizacja w warunkach wolnościowych – wybrane zagadnienia* poświęcony jest analizie podstawowych pojęć związanych z procesem resocjalizacji, ze szczególnym uwzględnieniem wybranych definicji nieprzystosowania społecznego. Autorka w tej części pracy przedstawia uwarunkowania procesu resocjalizacji w warunkach kurateli sądowej, prezentując rys historyczny kurateli sądowej, zadania realizowane przez kuratorów

sądowych, a także wykorzystywane przez nich modele i metody oddziaływań resocjalizacyjnych. Przyjęta przez Autorkę perspektywa teoretycznej analizy zjawisk, stanowiących przedmiot zaprojektowanych badań jest zasadna, zaś jej rozbudowanie uzasadnia cel tego rodzaju eksploracji, który jest złożony i wieloaspektowy zarówno z perspektywy różnych podmiotów badań i jednocześnie źródeł informacji (dozorowani, kuratorzy) jak i ich przedmiot, który determinuje złożoność i swoistą kompleksowość analizowanych zmiennych wraz z ich powiązaniem oraz porównaniami w obrębie wyróżnionych grup o niskim, przeciętnym i wysokim poziomie skuteczności procesu resocjalizacji. Analiza treści pierwszego rozdziału rozprawy doktorskiej mgr Małgorzaty Osińskiej wskazuje na rozległą erudycję Doktorantki w zakresie opisywanej wiedzy i przytaczanych wiadomości, potwierdzając tym samym Jej kompetencje merytoryczne. Autorka pracy skorzystała w tej części głównie z pedagogicznych opracowań naukowych poświęconych problematyce resocjalizacji.

Rozdział drugi rozprawy doktorskiej zatytułowany jest *Zasoby osobiste osób pozostających pod dozorem kuratorów sądowych*. Doktorantka przedstawiła w nim treści dotyczące zarówno samego pojęcia zasobów, jak również zaprezentowała wybrane koncepcje i teorie dotyczące stresu i zasobów osobistych. Doktorantka dokonała pogłębionej analizy opisywanych problemów i wykazała się szeroką wiedzą i zrozumieniem istoty zagadnienia. Należy podkreślić, że Autorka ogólnie scharakteryzowała koncepcje zasobów osobistych a szczególnie uwagę poświęciła tym zasobom, które zostały uwzględnione w projekcie badawczym. Takie selektywne podejście uważam za bardzo cenne, gdyż sprzyja przejrzystości i logiczności opracowania. Należy również podkreślić, że Autorka prezentując konkretne teorie opiera się na licznych źródłach, korzystając zarówno z klasycznych opracowań, jak również z bieżącej, aktualnej literatury rodzimej i obcojęzycznej w zakresie przywoływanych treści merytorycznych. Ta część pracy potwierdza kompetencje intelektualne Doktorantki, uzasadniając celowość Jej starań o awans akademicki. Podsumowując część teoretyczną recenzowanej pracy, należy podkreślić, że jej zawartość wyczerpująco uzasadnia realizację projektu badawczego. Autorka jasno, w sposób formalnie uporządkowany i treściowo wyczerpujący, przedstawia stan poglądów w tematyce zasobów osobistych opisanych we wcześniejszych publikacjach, dokonuje ostatecznej rekapitulacji przyjętych założeń teoretycznych stanowiącej podstawę konceptualizacji i operacjonalizacji projektu badawczego.

Kolejny rozdział, zatytułowany *Metodologiczne podstawy badań własnych* poświęcony jest uszczegółowieniu założeń metodologicznych rozprawy. Prezentuje cel i problematykę podjętych badań, zmienne i wskaźniki, metody, techniki i narzędzia badawcze zastosowane w autorskich eksploracjach empirycznych. Doktorantka opisała również wykorzystane w autorskim projekcie badawczym metody analizy statystycznej. Znajduje się tutaj także charakterystyka badanej grupy uwzględniająca: zmienne demograficzne, rodzaj popełnionego przestępstwa, sytuację socjoekonomiczną, rodzinną i zdrowotną badanych osób. Podjętej aktywności badawczej Doktorantki przyświecały dwa cele: poznawczy i praktyczny.

Celem poznawczym było lepsze zrozumienie rzeczywistości i poszerzenie już istniejącego dorobku naukowego o nowe, aktualne informacje. Natomiast celem praktycznym - wypracowanie wniosków możliwych do zastosowania w warunkach probacji.

Autorka sformułowała dwa problemy badawcze:

1. *Jaki jest poziom zasobów osobistych (społecznych i podmiotowych) badanych osób pozostających pod dozorem kuratora sądowego?*
2. *Czy i jaka istnieje zależność między zasobami podmiotowymi a skutecznością procesu resocjalizacji u osób pozostających pod dozorem kuratora sądowego?*

W następstwie postawionych głównych problemów badawczych opracowano sześć, następujących problemów szczegółowych:

1. *Jaki jest poziom społecznych zasobów osobistych (takich jak: sytuacja rodzinna, sytuacja socjoekonomiczna) u badanych osób?*
2. *Jaki jest poziom podmiotowych zasobów osobistych (samooceny, poczucia własnej skuteczności, spostrzeganego wsparcia społecznego, sprężystości psychicznej, radzenia sobie ze stresem, religijnego radzenia sobie, poczucia kontroli oraz sytuacji zdrowotnej wraz z uzależnieniami) u badanych osób?*
3. *Czy istnieją różnice w zakresie nasilenia badanych zasobów społecznych w odniesieniu do poziomu skuteczności procesu resocjalizacji w badanej grupie?*
4. *Czy istnieją różnice w zakresie nasilenia badanych zasobów podmiotowych w odniesieniu do poziomu skuteczności procesu resocjalizacji w badanej grupie?*
5. *Jaki jest udział podmiotowych zasobów w wyjaśnianiu skuteczności procesu resocjalizacji badanych osób?*
6. *Jaka jest struktura zasobów podmiotowych w badanej grupie osób?*

Autorka, zgodnie z przyjętymi w metodologii badań zasadami, w obszarze problemów diagnostycznych nie określiła hipotez. Do pozostałych problemów sformułowano trzy hipotezy:

1. *Istnieją istotne różnice w zakresie poziomu badanych zasobów społecznych między badanymi w grupach o różnym poziomie skuteczności procesu resocjalizacji.*
2. *Istnieje pozytywna zależność między zasobami podmiotowymi a poziomem skuteczności procesu resocjalizacji badanych osób.*
3. *Istnieją istotne różnice w zakresie poziomu badanych zasobów podmiotowych między badanymi w grupach o różnym poziomie skuteczności procesu resocjalizacji.*

Ustalone hipotezy zostały szczegółowo uzasadnione w oparciu o wyniki przeprowadzonych badań w podjętym obszarze badawczym. Jedynym mankamentem może być ograniczona wiedza na temat stanu badań prowadzonych poza Polską w podjętym zakresie tematycznym.

W przyjętym przez Doktorantkę modelu badawczym zostały uwzględnione zmienne niezależne, zmienne zależne i, co uważam za niezwykle istotne, zmienne niezależne uboczne (do których zaliczono wiek i płeć) i zmienne niezależne zakłócające niekontrolowane tj.: kompetencje kuratora społecznego, zaangażowanie w pracę resocjalizacyjną kuratora, relacje podopiecznego z kuratorem, trudności podopiecznego w wypełnieniu kwestionariuszy ankiet. Należy podkreślić przejrzystość w prezentowaniu analizowanych zmiennych, szczególnie dzięki opracowanemu schematowi prezentującemu ten model.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego wraz z techniką ankietowania i analizą dokumentów. W ramach wskazanych technik wykorzystano siedem dostępnych narzędzi badawczych: Kwestionariusz Spostrzeganego Wsparcia Społecznego (ISEL) autorstwa S. Cohena i H.M. Hobermana w polskiej adaptacji E. Szlachty, Kwestionariusz Radzenia Sobie w Sytuacjach Stresowych Mini – Cope Charlesa Carvera w polskiej adaptacji Zygryda Juczyńskiego i Niny Ogińskiej – Bulik, Kwestionariusz Religijnego Radzenia Sobie w trudnych Sytuacjach Życiowych Brief RCOPE autorstwa K. Pargamenta w polskiej adaptacji M. Jarosza, Skalę Sprężystości Psychiczej Ego Resiliency autorstwa J. Block i A.M. Kremen w polskiej adaptacji Ł.D. Kaczmarka, Kwestionariusz do Pomiaru Poczucia Kontroli (Delta) autorstwa R.Ł. Drwala, Skalę Uogólnionej Własnej Skuteczności GSES R. Schwarzer, M. Jeruzalem w polskiej adaptacji Z. Juczyńskiego, Skalę Samooceny SES M. Rosenberga w polskiej adaptacji I. Dzwonkowskiej, K. Lachowicz-Tabaczek i M. Łaguny, a także kwestionariusz analizy dokumentacji własnej konstrukcji i autorską ankietę do diagnozy skuteczności procesu resocjalizacji. Badania przeprowadzono w grupie 185 osób pozostających pod dozorem kuratorów sądowych dla dorosłych, z czego 37,8% (70 osób) stanowiły kobiety. Dobór grupy był celowy. Badania zrealizowano w latach 2017-2018.

Analizując przyjęte do badań narzędzia pojawia się pewna wątpliwość związana z procedurą przeprowadzenia badań. Można zastanowić się na ile badani, bez bezpośredniej pomocy osób przeprowadzających badanie, poradzili sobie z wypełnieniem ankiet. Nie znalazłam szczegółowych informacji o udziale (zaangażowaniu) kuratorów pomagających ze zrozumieniem pytań wśród respondentów. Na s.138 pracy znajdujemy wyłącznie informacje o rozdaniu kuratorom 250 zestawów. Znając dobrze środowisko osób skazanych nie do końca jestem przekonana o pełnym zrozumieniu przez badane osoby zagadnień podjętych w kwestionariuszach. Powodem tego jest określone słownictwo i język narzędzi, którego poziom trudności może przerastać możliwości poznawcze badanych. Nie znalazłam informacji o grupie kuratorów, którzy zarówno sami uczestniczyli w badaniu, jak również byli pośrednikami w jego realizacji. Mimo wskazanych wątpliwości należy stwierdzić, że Autorski projekt badawczy zaprojektowany i przeprowadzony został starannie i logicznie, z uwzględnieniem wszystkich koniecznych elementów warunkujących prawidłowe postępowanie badawcze, prowadzące do realizacji założonych celów.

W rozdziale czwartym *Analiza wyników badań własnych* Doktorantka zaprezentowała interpretację uzyskanych wyników badań i dokonała weryfikacji postawionych hipotez. Należy zauważyć, że uzyskany materiał badawczy jest niezwykle obszerny. Pozwolił Autorce na rozpoznanie zasobów społecznych i podmiotowych badanej grupy dozorowanych. Podjęto również próbę oszacowania poziomu skuteczności procesu resocjalizacji badanych osób. Uzyskane wyniki badań potwierdziły związek skuteczności resocjalizacji z zasobami osobistymi osób badanych. Na s. 221 zostały powtórzone informacje podane na s.134, co oczywiście nie jest błędem, choć nieustannie zabrakło mi wiedzy na temat samego miejsca, szczegółowej organizacji przeprowadzenia badań. Należy również podkreślić, że same wskazania kuratorów odnośnie do skuteczności resocjalizacji obarczone są znaczącą dozą subiektywizmu badaczy, którzy w zależności od swojej aktywności zawodowej mogli posiadać mniej lub bardziej wiarygodne informacje o badanym. Niemniej jednak należy zaznaczyć, że materiał badawczy zaprezentowany jest przejrzysto i wieloaspektowo. Wzmocniony został analizami statystycznymi obejmującymi:

- 1) Porównania międzygrupowe w zakresie zasobów społecznych osób nieprzystosowanych oraz sytuacji zdrowotnej i uzależnień.
- 2) Porównania międzygrupowe dotyczące zasobów podmiotowych osób nieprzystosowanych społecznie.

- 3) Związki korelacyjne między zasobami podmiotowymi w grupach o różnych poziomach skuteczności procesu resocjalizacji.
- 4) Zmienne ustalające nasilenie skuteczności procesu resocjalizacji.
- 5) Strukturę zasobów podmiotowych.

Wyniki badań, które przedstawiła Doktorantka nie tylko wzbogacają i aktualizują wiedzę o problemach procesu resocjalizacji w warunkach wolnościowych i sytuacji osób dozorowanych, ale stanowią przysłowiową kopalnię, materiałów źródłowych, do których będą mogli sięgnąć także inni pedagodzy czy badacze zainteresowani problemami skazanych, a przede wszystkim kuratorzy sądowi. Wnioski płynące z badań są poparte zarówno literaturą przedmiotu, jak i własnymi doświadczeniami praktycznymi. Z pewnością interpretacje występujących tendencji w obszarze analizowanych zmiennych i ich praktyczne aplikacje mogą być zawsze bardziej rozbudowane i pogłębione, te przedstawione przez Autorkę, w kontekście przyjętych przez Nią założeń teoretycznych i metodologicznych, są wystarczające.

Podsumowanie rezultatów badawczych zawiera rozdział piąty *Wnioski z badań*. W tej części pracy zostały przedstawione syntetyczne odpowiedzi na sformułowane problemy badawcze, wysunięte zostały także ważne dla praktyki resocjalizacyjnej wnioski. Szczególnie należy podkreślić, że propozycje Doktorantki wpisują się we współczesne paradygmaty pedagogiki resocjalizacyjnej, pozostające w nurcie teorii poznawczych i interakcyjnych. Te bardzo istotne podejścia, niestety są zbyt mało doceniane w praktyce. W opracowaniach teoretycznych znajdujemy prezentacje współczesnych tendencji w pedagogice resocjalizacyjnej, natomiast nie znajdujemy ich odniesienia do działań praktycznych. Toteż za szczególnie wartościowe uznaję zaprezentowane przez Doktorantkę pragmatyczne propozycje w obszarze pracy resocjalizacyjnej. Pani magister Małgorzata Osińska m.in. zwróciła uwagę na konieczność podejmowania w procesie resocjalizacji pogłębionej diagnozy, obejmującej również zasoby wewnętrzne, które – jak potwierdziły wyniki uzyskanych badań - są wyjątkowo istotne w procesie zmian. Niezwykle ważne jest, co również podkreśla Autorka dysertacji, rozpoznanie potencjału dozorowanego i w następstwie pozyskanej wiedzy, opracowanie planu oddziaływań resocjalizacyjnych. Autorka podkreśla, że „diagnoza resocjalizacyjna, wiążąca się też z szacowaniem ryzyka powrotności do przestępstwa, powinna opierać się nie tylko na własnych spostrzeżeniach kuratorów, co dodatkowo obarczone jest znaczącym prawdopodobieństwem błędu, ale powinna mieć oparcie w obiektywnych narzędziach” (s.252). Autorka postuluje wprowadzenie do pracy w zakresie kurateli sądowej:

- 1) narzędzia diagnostycznego badającego potencjał osobisty dozorowanego, które mogłoby zostać wykorzystane już podczas pierwszego spotkania kuratora z dozorowanym,
- 2) narzędzia, które obejmowałyby szereg aspektów świadczących o skuteczności podejmowanych działań resocjalizacyjnych, pozwalającego na zredukowanie obiektywizmu dokonywanych ocen i ograniczenie błędów wynikających z czynnika ludzkiego.

Trudno nie zgodzić się z Doktorantką, że wprowadzenie narzędzi wskazałoby kuratorom sprawującym dozór określone płaszczyzny analiz, w ramach których powinni podejmować rozpoznanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dozorowanego. A w następstwie pozyskanych informacji – konstruktywną współpracę z podopiecznymi. Należy jednak podkreślić, że w pierwszej kolejności trzeba podjąć działania w kierunku systematycznego rozwijania kompetencji i wiedzy kuratorów, gdyż aktualna sytuacja w tym obszarze nie jest zadowalająca. Punktem wyjściowym sukcesu resocjalizacyjnego jest nawiązanie dobrej relacji kuratora z dozorowanym. Toteż należy wzmocnić refleksję nad praktycznymi rozwiązaniami sprzyjającymi budowaniu relacji. W związku z tym możemy zastanowić się, czy np. samo miejsce pierwszego spotkania, a więc najczęściej siedziba sądu, jest odpowiednie i czy sprzyja budowaniu wzajemnego zaufania. Ponadto, wypełnianie podczas pierwszego spotkania szeregu kwestionariuszy może być przez dozorowanych odbierane jako zbyt urzędowe, zewnętrzne i interpretowane jako działanie służące wyłącznie jako pozyskanie informacji, a nie sprzyjające wsparciu jego samego. Zdaję sobie sprawę, że poczynione przeze mnie uwagi wymagają konieczności przemodelowania całego systemu pracy kuratora sądowego. Oczekiwałabym jednak od Doktorantki zaprezentowania we wnioskach również krytycznej refleksji aktualnego systemu probacji i propozycji jego zmiany. Przedstawione ogólne konkluzje o potrzebie maksymalnej profesjonalizacji udzielanej pomocy podopiecznym kuratorów sądowych, czy zwiększenia zaangażowania w proces oddziaływania resocjalizacyjnego najbliższego otoczenia pozostawiają pewien niedosyt. Podobnie stwierdzenie, że zadaniem kuratora jest „jedynie” rozpoznanie w środowisku lokalnym oferty, atrakcyjnej dla dozorowanych i motywowanie do skorzystania z oferowanej pomocy i wsparcia - w mojej ocenie zawiera pewien skrót myślowy. Oczekiwałabym od Doktorantki doprecyzowania i rozwinięcia tej kwestii. Należy podkreślić, że to właśnie proces motywowania do podjęcia zmian w życiu jest szczególnie istotny dla efektywności działań resocjalizacyjnych. Ponadto, proces motywowania uzależniony jest właśnie od zasobów osobistych każdego człowieka, a ponadto często muszą mu również towarzyszyć działania o charakterze wspierającym i to w różnych aspektach. Może warto

byłoby postulować wykorzystywanie w pracy kuratorów dotychczas zweryfikowanych i opisanych metod pracy np. metodę dialogu motywująco-wspierającego?

Pracę kończy próba wskazań aplikacyjnych uzyskanych wyników badań, które odnoszone są zarówno do wiedzy teoretycznej, jak i stanowią rezultat dokonanych analiz empirycznych. Z pewnością warstwa aplikacyjna pracy mogłaby być bardziej rozbudowana, gdyż przeprowadzona analiza z próbą interpretacji na to pozwala, jednak niewątpliwie rekomendacje praktyczne osadzone są przynajmniej częściowo w dokonanych przez Doktorantkę eksploracjach badawczych. Analizy prowadzone są konsekwentnie, prezentacja wyników badań jest spójna z założeniami metodologicznymi, wnioskowanie i wstępne interpretacje prawidłowe, świadczące o panowaniu nad bogatym i złożonym materiałem empirycznym, a także o umiejętności odnoszenia go do przyjętych założeń teoretycznych.

Podsumowując, mimo przedstawionych uwag, mogę z przekonaniem stwierdzić, że Pani mgr Małgorzata Osińska wykazała się w swojej dysertacji doktorskiej umiejętnością stawiania oryginalnych pytań badawczych z zakresu pedagogiki, wiedzą i zdolnościami analitycznymi pozwalającymi na udzielanie odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Szczególną wartość recenzowanej pracy upatruję w trzech elementach: 1) wzbogaca istniejący stan wiedzy dotyczący zasobów podmiotowych i społecznych osób skazanych i ich roli w procesie przystosowania społecznego; 2) dowodzi użyteczności naukowych typologii i charakterystyk osób dozorowanych; 3) dostarcza ważnych wniosków dla praktyki resocjalizacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem działań o charakterze probacyjnym.

Stwierdzam, iż **rozprawa w pełni spełnia kryteria dotyczące nadania stopnia doktora w zakresie nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika**. Spełnia także wymogi wynikające z art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003r. (Dz.U. 2014, poz. 1852).

Biorąc pod uwagę powyższe argumenty **wnoszę do Rady Naukowej Instytutu Pedagogiki UMCS o dopuszczenie mgr Małgorzaty Osińskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

Herzberg, 10.10.2014. Jurek Pielich

Jurek